

Dinko ŠOKČEVIĆ, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 2006., 382 str.

Za međusobne odnose dvaju naroda, poglavito dva susjedna naroda, posebno je važna predodžba koju oni imaju jedni o drugima. Ta predodžba, slika drugoga, nije unaprijed zadana i čvrsto strukturirana kategorija, nego je vrlo promjenjiva i ovisna ne samo o socio-psihološkom profilu pojedinca i zajednice, nego i o čitavom nizu ostalih čimbenika koji na nju izravno ili neizravno utječu. U nekim razdobljima ona je pretežno pozitivna, u drugima može biti čak i prilično negativna, a u cjelini uzevši ona je uvijek vrlo složena i slojevita.

Možda najbolji primjer koliko može varirati predodžba koju jedan narod ima o drugome i obrnuto, ovisno o kojem je konkretnom razdoblju i povijesnom kontekstu riječ, pruža upravo slika Hrvata u očima Mađara i Mađara u očima Hrvata. Hrvati i Mađari nisu nipošto "obični" susjedni narodi. To su narodi koji su punih 816 godina (od poznatih *Pacta conventa* iz 1102. do raspada Austro-Ugarske 1918.) živjeli u zajedničkoj državi, dijeleći tijekom toga vrlo dugoga razdoblja sve dobrobiti i nevolje zajedničke povijesti. Posebno snažne mijene u tom smislu uočljive su tijekom posljednja dva stoljeća, osobito u vremenu od Hrvatskoga narodnoga preporoda i mađarskoga doba reformi u prvoj polovici 19. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata i lomljenja povijesnih veza u promijenjenim političkim okolnostima, jer je upravo to razdoblje obilovalo iskušenjima koja su ponajviše utjecala na međusobne simpatije i antipatije. Nekoć bliski narodi, upućeni na različite načine jedni na druge, čak svojevrsna braća po oružju u doba zajedničke obrane od osmanske ekspanzije, počeli su se od kraja 18. stoljeća razilaziti, ponajviše zbog međusobno oprečnih koncepcija vlastite nacionalne emancipacije u kontekstu modernizacijskih i nacionalno-integracijskih procesa u 19. stoljeću, poznatom kao "viek narodnosti". Čak su međusobno i zaratili 1848./49., kada je hrvatski ban Jelačić poveo vojsku protiv Kossutha i mađarske vlade koja nije prihvaćala stoljetnu hrvatsku posebnost, a različiti nesporazumi dolazili su do izražaja, unatoč poznatoj Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868., još desetljećima kasnije. Danas, kada oba naroda žive u svojim samostalnim državama, njihovi su odnosi iznimno prijateljski, a nekadašnji nesporazumi daleka prošlost. Gotovo se danas više ne bi uopće moglo ni pomisliti da je među njima ikad u prošlosti bilo teškoća, a bilo ih je i to vrlo ozbiljnih.

U knjizi *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, koja nosi podnaslov "Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga", obrađuje se upravo naznačena problematika promjena u uzajamnim predodžbama kao važnom segmentu ukupnih hrvatsko-mađarskih odnosa tijekom posljednjih 200-tinjak godina. Knjigu je napisao povjesničar Dinko Šokčević, profesor na Sveučilištu Janusa Pannoniusa u Pečuhu, inače Hrvat iz Mađarske. Sličnu knjigu na mađarskom jeziku pod naslovom *Magyar múlt horvát semmel* (Mađarska prošlost hrvatskim očima) autor je objavio još prije dvije godine u Budimpešti, no knjiga koju je o toj tematici sada objavila Naklada P. I. P. Pavičić iz Zagreba koncepcijski je ponešto drukčije osmišljena, a i bitno je sadržaj-nija. Komparativno vrednujući obje komponente, hrvatsku i mađarsku, autor je iznimno bogatu problematiku hrvatsko-mađarskih odnosa, u mnogo čemu još ni izdaleka historiografski dovoljno apsolviranu, uspio prezentirati, ograničavajući se pritom u biti na "dugo" 19. stoljeće, na način na koji se tome u nas dosad gotovo uopće nije pristupalo. Riječ je o specifičnoj dimenziji "slike drugoga", tj. historiografskom žanru koji

je u svijetu prilično razvijen, a u nas još nije zaživio u mjeri koja bi se s današnjeg stajališta mogla ocijeniti posve zadovoljavajućom.

Budući da su Hrvati i Mađari stoljećima živjeli u jednoj te istoj državnoj zajednici, što u sklopu Ugarsko-hrvatskog kraljevstva (1102.-1526.) što u okviru Habsburške Monarhije i Austro-Ugarske (1527.-1918.), nema sumnje da je način na koji su se oni međusobno doživljavali – osobito tijekom posljednjih dvaju stoljeća vrlo dinamične povijesti modernizacijskih i nacionalno-integracijskih procesa, svjetskih ratova i radikalnih društveno-političkih promjena – uveliko određivao i njihovu povijesnu sudbinu u prepoznatljivom srednjoeuropskom civilizacijskom okruženju. Već i zato je predmet koji je obrađuje u knjizi koja je pred nama naročito važan. Njegova je “težina” dakako i u tome što se navedena tema u knjizi ne obrađuje klasičnom metodom rekapitulacije i interpretacije stručnjacima uglavnom dobro poznate kronologije, što je nerijetko dominantan slučaj u djelima koja pretendiraju na svojevrsno sintetiziranje prošle stvarnosti, nego se autor inovativnim pristupom usredotočuje na analizu specifičnih kuta percepcije Hrvata i Mađara iz perspektive suvremenika prošlosti na temelju pažljivog odabira posebno markantnih epizoda iz uzajamne upućenosti obaju naroda (npr. lik Jelačića u Mađara ili Kossutha u Hrvata), nastojeći pritom ponuditi što promišljeniju interpretaciju sa što je moguće više novih i poticajnih rješenja.

Svoje temeljno opredjeljenje i usmjerenje, naime želju i namjeru da čitateljstvu ponudi misaono dovoljno izdiferencirano djelo koje bi imalo trajniju uporabnu vrijednost, autor je naznačio već u “Predgovoru” (str. 7-14), postavivši izazovno pitanje “Koga su i što Mađari u Hrvatskoj mađarizirali?” i odmah ponudivši još izazovniji odgovor: “U Hrvatskoj nije bilo mađarizacije!” Imajući na umu mađarizaciju o kojoj se podosta raspravljalo ne samo u hrvatskoj javnosti, nego i u hrvatskoj historiografiji tijekom posljednjih stotinjak i više godina, autor nastoji znanstveno dokazati da poslije “neuspjelih pokušaja nametanja mađarskog jezika u službenoj komunikaciji s užom Hrvatskom prije 1848. ... i pokušaja uvođenja mađarskog jezika u Slavoniji, također u spomenutom razdoblju ... mađarska politička elita, osim malog broja u političkom smislu neutjecajnih i beznačajnih ekstremista, nije više smatrala mogućim jezičnu asimilaciju Hrvata” i da slijedom toga “Hrvatskoj u nagodbenom razdoblju uopće nije prijetila ozbiljna opasnost od mađarizacije u smislu jezične asimilacije”, nego se mnogo više radilo o tome da su “peštanske vlade od vremena do vremena pokušavale isticati vanjske znakove jedinstvenosti ugarske države (zastavu, dvojezične natpise na zajedničke urede i slično), što je hrvatska javnost doživljavala kao mađarizaciju” (str. 11-13). Neovisno o tome koliko se s autorom oko toga usuglašavamo ili neusuglašavamo, mora se priznati da navedena teza uveliko potiče na kreativnije uživljavanje u apostrofiranu problematiku već samim time što upućuje na mnogo veću slojevitost hrvatsko-mađarskih odnosa nego što bi se moglo zaključiti na temelju niza naslijeđenih, više ili manje simplificiranih, popularnih i ne samo popularnih tumačenja u hrvatskome kulturnom krugu.

Knjiga je podijeljena na 14 poglavlja. Prva dva poglavlja, koja nose naslove “Mađari u očima Hrvata od 1790. do raspada Austro-Ugarske” (str. 15-26) i “Hrvati u očima Mađara od 1790. do raspada Austro-Ugarske” (str. 27-41), daju opći okvir za sliku drugoga u hrvatsko-mađarskim odnosima, koju autor u sljedećim poglavljima raščlanjuje na nekim, po njegovu mišljenju, naročito karakterističnim primjerima. U trećem poglavlju “Bi li Mađari bez posuđenica iz hrvatskog jezika mogli uopće govoriti?” (str. 43-77) autor daje sliku Mađara u očima iliraca i mađarona u Hrvatskoj tijekom Hrvatskoga narodnoga preporoda. Četvrto poglavlje “Hrvati liberali (ilirci) u save-

zu s mađarskim konzervativcima, a u ratu s liberalima" (str. 79-108) posvećeno je slici Hrvata u očima Mađara u doba reformi u Ugarskoj, tj. u razdoblju vremenski podudarnom s Hrvatskim narodnim preporodom. Predmet petog poglavlja "Van s mačem, udri Mađara/Hrvata!" (str. 109-132) je slika drugoga dramatične 1848., kada su hrvatsko-mađarski odnosi dosegli najnižu točku u cjelokupnoj osamstoljetnoj povijesti njihova zajedništva. Naslov šestog poglavlja "Gdje je Hrvatska? Ne mogu je naći na karti" (str. 133-153) parafraza je poznate izjave koja se pripisuje Lajos Kossuthu, a u tekstu je riječ o tome kako su Hrvati doživljavali Kossutha. Spomenuta izreka, tvrdi autor, "nema nikakve veze sa zemljopisom, radi se o državnopravnom sporu" (str. 140), tj. Kossuth nije mislio da Hrvatske nema kao geografske činjenice, nego je htio reći da ona ne postoji kao državnopravna tvorba. "Kukavica Jelačić trči prema Beču" (str. 153-169) naslov je sedmog poglavlja, u kojem se autor bavi time kako su Mađari doživljavali bana Josipa Jelačića, pogotovo time kako je o Jelačiću pisao mađarski tisak poslije njegova rujanskog napada na Ugarsku 1848. i kasnijeg skretanja prema Beču. Osmo poglavlje "Ići ili ne ići u Budimpeštu?" (str. 171-190) posvećeno je hrvatskom doživljaju tisućugodišnjice doseljenja Mađara 1896. i pompozne proslave koja je tom prilikom organizirana, zajedno s gospodarskom izložbom koju su poslovni ljudi i ostali gosti iz Hrvatske posjetili u značajnom broju neovisno o tomu što je oporbeni hrvatski protukhuenovski tisak sugerirao da je treba bojkotirati. U devetom poglavlju "Hrvati se bune, Beč dirigira" (str. 191-210) autor ispituje odjek na koji je hrvatski narodni pokret 1903. naišao u mađarskoj javnosti. Predmet desetog poglavlja pod naslovom "Dalmatinci vole Mađare" (str. 211-238) je pokušaj svjesnog mijenjanja slike Mađara u očima Hrvata za vrijeme politike "novog kursa", kada se posebno Frano Supilo iz Dalmacije bio angažirao oko toga da na stranicama svoga *Novog lista* pruži Hrvatima afirmativnu sliku Mađara, jer se to uklapalo u tadašnja nastojanja hrvatskih krugova oko političkog približavanja Mađarima radi zajedničkog oponiranja Beču. Svoj obol pozitivnom promicanju Hrvatske u mađarskom zrcalu dala je i *Croatia*, hrvatski časopis koji je tada kraće vrijeme izlazio u Budimpešti na mađarskom jeziku. U jedanaestom poglavlju "11:1 za Mađare, ali samo u nogometu" (str. 239-260) riječ je o mađarskoj recepciji hrvatske politike "novog kursa". U dvanaestom poglavlju pod naslovom "Mađari tlačitelji, Mađarice lake žene" (str. 261-291) autor se pozabavio mađarskim likovima i pojavama u hrvatskoj književnosti druge polovice 19. i na početku 20. stoljeća. Trinaestom poglavlju u kojem problematizira sliku Mađara u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja, posebno se osvrćući na popularne preglede nacionalne povijesti, autor je dao naslov "Povijest u službi politike" (str. 293-323). Sliku Hrvata u mađarskoj historiografiji nagodbenog razdoblja izložio je u četrnaestom poglavlju pod naslovom "Samo da nije bilo iliraca i Jelačića!" (str. 325-356).

Na kraju knjige nalazi se kraći "Pogovor" (str. 357-360), koji nosi naslov "Prožimanja i u slozi i u svadi", a to je ustvari kratka rekapitulacija hrvatsko-mađarskih odnosa u 20. stoljeću i to nakon što je prestala postojati višestoljetna hrvatsko-mađarska državna zajednica. Slijedi opsežan popis literature s naslovima na hrvatskom, mađarskom i drugim jezicima (str. 361-369), imensko kazalo (str. 371-380) i, uobičajeno, bilješka o piscu (str. 381-382).

Djelo koje je pred nama nije zasnovano samo na poznatoj i razmjerno dostupnoj literaturi. Iako je tek djelomično opskrbljeno uobičajenim znanstveno-kritičkim instrumentarijem (bilješke i sl.), ono je zapravo u velikoj mjeri rezultat izvornih istraživanja na sačuvanoj građi i starim novinama u arhivima i knjižnicama u Hrvatskoj i Mađarskoj. Posebno je dragocjena obrađena mađarska komponenta slike drugoga, jer je ona prosječnom hrvatskom čitatelju u pravilu slabo ili nikako poznata. Autor

je uložio uistinu silan napor da izađe na kraj s poslom koga se svojevoljno prihvatio, poglavito s obzirom na neprijepornu činjenicu da nije nimalo jednostavno raditi na nečemu što iziskuje ne samo poznavanje hrvatskoga i mađarskoga jezika nego i solidno vladanje čitavim nizom specifičnih znanja neophodnih za uspjeh u takvom poslu. Zahvaljujući svojem habitusu profesionalnog povjesničara i vlastitoj pripadnosti hrvatskoj nacionalnoj manjini u Mađarskoj, što mu je omogućilo zauzimanje dovoljne distance i prema većinskom i prema matičnom narodu, potvrđujući time ujedno njegovu više nego potrebnu nepristranost, autor je do te mjere proniknuo u srž problematike kojom je zaokupljen na stranicama svoga djela, u sve zamršene odnose i stanja, pojave i procese, da se nipošto nije zadržao samo na pukom opisu proučene povijesne zbilje nego je u čitavom nizu slučajeva, kao što smo već pokazali, iznio vrlo promišljene i više nego poticajne opservacije glede razobličavanja pojedinih stereotipa i korekcija određenih nepotpunih ili neodgovarajućih spoznaja, a ponudio je i niz rješenja koja svakako treba prihvatiti i primjereno vrednovati. Stoga je knjiga koja je pred nama u mnogim segmentima nezanemariv doprinos hrvatskoj historiografiji i povijesnoj znanosti u cjelini.

Tragajući za eventualnim pogreškama u Šokčevićевой knjizi, uvjerali smo se da njih gotovo i nema. Postoji ipak jedan, po našem mišljenju, ozbiljan nedostatak. Budući da se u svojoj elaboraciji slike drugoga koncepcijski usredotočio na odabrane markantne primjere iz hrvatsko-mađarske povijesti od kraja 18. do početka 20. stoljeća, autor je morao izvršiti nužnu selekciju, tj. nije mogao, a nije mu bio ni cilj, obraditi sve teme o kojima bi se u tom vremenskom rasponu moglo govoriti. To samo po sebi ne bi bilo veći problem da je autor na odgovarajući način obradio šezdesete i rane sedamdesete godine 19. stoljeća, tj. vrijeme sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. i prve poslijenagodbene godine, što je ili u potpunosti ispustio iz svoga vidokruga, što je manje vjerojatno, ili to zbog kompleksnosti teme nije imao kad obraditi, što je u ovom slučaju izvjesnije. Šteta je, ipak, da toga u knjizi nema, ne samo zato što je spomenuto razdoblje posebno važan segment hrvatsko-mađarske zajedničke povijesti ima li se na umu strukturiranje obrazaca moderne koegzistencije nego i zato što je slika drugoga u hrvatsko-mađarskim relacijama u tom razdoblju oscilirala u skladu s kontinuitetima i promjenama na području politike i života općenito, stabiliziravši se u obrascima koji su se u bitnim crtama održali do 1918., pa i poslije toga. Slika Mađara u očima Hrvata prošla je tada kroz duboku metamorfozu od pravih izljeva "bratskih" osjećaja 1860., neovisno o ratnom iskustvu 1848., do gotovo neskrivene "mržnje" koju je već početkom 1870-ih godina uvelike inducirao Rauchov poslijenagodbene režim u Hrvatskoj. I u Ugarskoj je 1861. bila razmjerno jaka struja koja je u Hrvatima vidjela "braću" i koja je bila sklona pripisati svu krivnju za "nesreću" koja se dogodila 1848./49. bečkom središtu. Vodeći mađarski političar Deák dopuštao je čak mogućnost da se hrvatsko-mađarski savez, raskinut 1848., niti ne obnovi, smatrajući ipak da "višestoljetna uzajamna pripadnost" i "zajedinstvo interesa" (prema uspomenu Jovana Živkovića) dovoljno govore u prilog održivosti tradicionalnoga hrvatsko-mađarskog zajedništva. Izborivši se Austro-ugarskom nagodbom 1867. za gotovo paritetnu poziciju u odnosu na Beč, Mađari su postali politički samosvjesniji nego ikada prije, a to je u kasnijem razdoblju imalo odraza i na njihovo stajalište prema Hrvatima i njihovim "jogunjenjima", kako se 1871. izrazio jedan mađarski list. Dakle, držimo da je u knjizi ovakvog naslova trebalo obraditi i prijelomne šezdesete godine 19. stoljeća, utoliko prije što su one važnije i od rata 1848., koji nije riješio ništa jer da jest onda ne bi bilo potrebno ići na sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. radi stvaranja okvira za koegzistenciju prema građanskom modelu.

Ovo djelo, unatoč naznačenom nedostatku iznimno vrijedno ostvarenje, namijenjeno je stručnjacima, ali je pisano tako da u potpunosti može zadovoljiti i širu hrvatsku javnost koju će, nema sumnje, živo zanimati odnosi sa susjednim mađarskim narodom u prošlosti. Budući da kod nas gotovo i nema srodnoga djela koje bi nudilo prikaz te problematike na način na koji ova knjiga omogućuje uvid u nju, vjerujemo da će njezino pojavljivanje naići na pozitivan prijam naše znanstvene zajednice, a izvjesno je da će tema svojom zanimljivošću privući i širu hrvatsku čitateljsku javnost, prirodno senzibiliziranu za problematiku granica i odnosa sa susjednim zemljama i narodima u prošlosti i sadašnjosti. Bez poznavanja stvarne prirode tih odnosa u prošlosti, teško je i pomisliti na ozbiljniji uspjeh recentnih nastojanja oko njihova pouzdanijeg kristaliziranja u bliskoj budućnosti. Stoga je pojavljivanje ovog djela, koje se s tog stajališta u mnogo čemu može smatrati paradigmatiskim, višestruko opravdano, korisno i potrebno.

ŽELJKO HOLJEVAC

Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)*, Glas
Koncila – Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2004., 279 str.

Hrvatski katolički pokret (dalje: HKP) svojom je filozofijom, a onda i svojim institucionalnim djelovanjem značajno utjecao na tijek političkih, društvenih i ostalih događaja s kraja 19. st. i prve polovice 20. stoljeća na prostoru današnje Hrvatske, pa i šire (BiH, Slovenija, Srbija). Zbog velikoga povijesnog značaja pokreta, ali i zbog činjenice da nije postojao jedan zaokruženi znanstveno-kritički prikaz HKP-a, u izdanju Glasa Koncila i Hrvatskog instituta za povijest tiskana je 2004. godine knjiga *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)* koju potpisuje Jure Krišto. Autor je ovim sistematiziranim djelom želio prekinuti praksu politikantskoga historiografskog pristupa društvu, političkom, a napose katoličkom fenomenu u razdoblju druge polovice 20. stoljeća. Zbog kritike HKP-a koja se kretala od idealiziranja samog pokreta u određenim krugovima, pa do stigmatizacije u drugim (posebno vodećih struktura Jugoslavije u drugoj polovici 20. stoljeća), ovim sažetim, ali u isto vrijeme dostatnim povijesnim presjekom postojanja pokreta Jure Krišto uspijeva na 252 stranice teksta nadopunjenog mnogobrojnim ilustracijama i zemljovidima približiti Hrvatski katolički pokret širem sloju čitatelja.

Knjiga je kronološki podijeljena u četiri razdjela s kratkim "Predgovorom" (str. 9-12) na njezinu početku, te "Sažetkom" (str. 247-249) pri kraju. Razdjeli su: "Prethodnice Hrvatskog katoličkog pokreta" (str. 15-30), "Razdoblje Austro-Ugarske monarhije (1903.-1918.)" (str. 31-120), "Razdoblje Kraljevstva/Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.)" (str. 121-230), "Razdoblje Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)" (str. 231-246). U svakom razdjelu nalazimo nekoliko od ukupno dvadeset poglavlja zastupljenih u knjizi.

Poglavljem "Društvene i crkvene prilike na kraju XIX. i na početku XX. stoljeća" (str. 15-30) autor nam približava okolnosti razvitka Katoličke crkve te njezina djelovanja u danom razdoblju u Europi i u nas. Neizostavan element poglavlja je Prvi hrvat-